

Artur Sterkowicz

Bezpieczeństwo zbiorów muzealnych w cieniu konfliktów zbrojnych

38

Muzeum to miejsce, w którym udostępnia się zbiory, przechowuje je i zabezpiecza. Na potrzeby niniejszego artykułu dokonałem zawężenia definicji muzeum – pominąłem aspekty naukowe, społeczne, socjologiczne czy kulturotwórcze funkcjonowania tej instytucji, aby podkreślić priorytety wynikające z bezpieczeństwa placówek muzealnych i znajdujących się tam zbiorów. Działalność muzeów stanowi również element zachowania polskiego dziedzictwa narodowego. Jednak w czasie sytuacji kryzysowej lub konfliktu zbrojnego te cenne zbiory narażone są na zniszczenie lub utratę. Niestety, na przestrzeni ostatniego stulecia wymienił się wiele przykładów zniszczenia i bezpowrotnego utracenia zbiorów stanowiących element dziedzictwa narodowego. W wyniku II wojny światowej Polska utraciła bezpowrotnie około 516 tys. dzieł sztuki i ponad 22 mln woluminów¹, stanowiących to, co określamy jako dziedzictwo kulturowe (obejmujące zarówno wartości materialne, jak i te niematerialne). Motywacje niszczenia zbiorów mogą być różnorodne – począwszy od działań kryminalnych, zdarzeń losowych, przez konflikty zbrojne, po działania umotywowane ideologią lub fanatyzmem. Przykłady obejmują niszczenie muzeów o charakterze celowym lub przypadkowym (gdy dany obiekt znajduje się w pobliżu infrastruktury krytycznej) w trakcie prowadzonych działań militarnych (na przykład operacji wojskowych, bombardowania, ataku raketowego, działań sabotażowych itd.). Mimo obowiązującej od 1954 roku konwencji haskiej dotyczącej ochrony dóbr kulturalnych w czasie konfliktu zbrojnego nie są przestrzegane żadne reguły, czego niestety jesteśmy świadkami, oglądając wydarzenia chociażby w Ukrainie i na Bliskim Wschodzie, a także w Iraku. Dziś, kiedy świat stoi w obliczu wielu konfliktów zbrojnych,

1 *Straty polskiej kultury podczas II WS to ponad pół miliona dzieł sztuki*, Dzieje.pl, 01.01.2022, <https://dzieje.pl/dziedzictwo-kulturowe/straty-polskiej-kultury-podczas-ii-ws-ponad-pol-miliona-dziel-sztuki> [dostęp: 20.03.2024].

a za naszą wschodnią granicą toczy się wojna, ryzyko zachwiania bezpieczeństwa zbiorów nabiera realnej formy, generując potrzebę zweryfikowania stanu ochrony i zabezpieczenia zbiorów muzealnych przed ewentualnym ich zniszczeniem lub bezpowrotną utratą.

Polska, jako kraj o bogatej i zróżnicowanej historii, posiada wiele bezcennych kolekcji oraz zabytków obrazujących naszą kulturę i państwowość. Mielibyśmy ich niewątpliwie znacznie więcej, gdyby nie II wojna światowa, w wyniku której bezpowrotnie utraciliśmy znaczną część naszego dziedzictwa narodowego. Dlatego o to, co pozostało, powinniśmy szczególnie dbać i chronić, aby pojęcie „narodowe dobra kultury” nie stało się tylko pustymi słowami.

W niniejszym artykule zwrócę uwagę na różne aspekty zabezpieczenia zbiorów z punktu widzenia obowiązujących aktów prawnych, procedur i ćwiczeń z ich realizacji, współpracy z administracją publiczną i samorządową, a także społecznością lokalną w przygotowaniu do działań w sytuacjach kryzysowych dla zabezpieczenia zbiorów muzealnych przed potencjalnym zagrożeniem.

ASPEKT FORMALNO-PRAWNY

Przede wszystkim należy podkreślić, że obowiązkiem każdego organizatora (właściciela) muzeum jest zapewnienie właściwej ochrony i odpowiedniego poziomu zabezpieczeń, czyli *de facto* bezpieczeństwa muzeum i znajdujących się w nim zbiorów o różnej wartości. Dlatego też istotną rolę odgrywa bezzwłoczne podejmowanie przez instytucje muzealne właściwych organizacyjnych i technicznych środków zaradczych w celu minimalizowania ryzyka zniszczenia lub utraty zbiorów w przypadku sytuacji kryzysowej lub konfliktu zbrojnego. Ochrona zbiorów wymaga holistycznego podejścia do zagadnienia, by wszystkie instytucje zgodnie ze swoimi kompetencjami zostały zaangażowane w proces ochrony, a szeroko rozumiana polityka bezpieczeństwa była spójna, a przede wszystkim – realna.

Narodowy Instytut Muzeów (NIM) opracował szereg zaleceń dla jednostek muzealnych, które pomogą im przygotować się koncepcyjnie, organizacyjnie i proceduralnie do potencjalnej sytuacji kryzysowej, jak i nowego zagrożenia, jakim może być konflikt zbrojny. Zalecenia zostały opracowane na bazie obecnie obowiązujących przepisów prawa. Należy w tym miejscu zaznaczyć, iż ustawy i rozporządzenia, które regulują kwestie ochrony zabytków, zarządzanie muzeami oraz ewakuacją zbiorów w przypadku ich zagrożenia, ograniczają się jedynie do głównego celu, tj. tematu ustawy. Dla przykładu: ustawa o muzeach² skupia się na ogólnym funkcjonowaniu muzeów; ustawa o ochronie przeciwpożarowej³ reguluje kwestie bezpieczeństwa przeciwpożarowego; ustawa o obronie ojczyzny⁴ dotyczy w szczególności aspektów obronności kraju; ustawa o ochronie osób i mienia⁵ odnosi się między innymi do szeroko rozumianej ochrony obiektów, w tym również muzeów; ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami⁶ koncentruje się na zabytkach i ich ochronie. Choć niewątpliwie w każdej ze wspomnianych ustaw wspólnym mianownikiem w kwestii muzeów i znajdujących się tam zbiorów jest ich ochrona i bezpieczeństwo, to jednak każda z nich traktuje to bezpieczeństwo przez pryzmat: funkcjonowania muzeum, ochrony przeciwpożarowej, obronności państwa, ochrony i opiece *sensu stricto*.

2 Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. z 1997 r., poz. 956).

3 Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej (Dz.U. 1991, nr 81, poz. 351).

4 Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz.U. z 2022 r., poz. 655).

5 Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia (Dz.U. z 1997 r., nr 114, poz. 740).

6 Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2003 r., nr 162, poz. 1568).

7 Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 września 2014 r. w sprawie zabezpieczania zbiorów muzeum przed pożarem, kradzieżą i innym niebezpieczeństwem grożącym ich zniszczeniem lub utratą (Dz.U. z 2014 r., poz. 1240).

Jedynie rozporządzenie w sprawie zabezpieczenia zbiorów w muzeach przed pożarem, kradzieżą i innymi niebezpieczeństwem⁷ jest najbliższe całościowemu i kompleksowemu podejściu do kwestii bezpieczeństwa muzeów i ich zbiorów. Na jej podstawie przygotowane są instrukcje i procedury ochrony zbiorów, w szczególności w sytuacjach kryzysowych, takich jak pożar, powódź czy katastrofa budowlana, i dalej ewentualna powiązana z tymi zdarzeniami ewakuacja. Ale ustawa nie obejmuje już sytuacji związanej z konfliktem zbrojnym. Ustawa o zarządzaniu kryzysowym reguluje kwestie na wypadek zdarzeń kryzysowych, jednak koncentruje się w szczególności na zapewnieniu funkcjonowania istotnych obszarów infrastruktury państwa. Nie dość, że nie wszystkie muzea są zaliczone do tej kategorii „infrastruktury państwa”, to nie wszystkie muzea są państwowe. Zarządzającymi muzeami, które posiadają wiele cennych zbiorów, są też samorządy oraz osoby prywatne. Odrębną kwestią jest, czy są to zbiory o charakterze ogólnonarodowym, które mają największą wagę z punktu widzenia państwa, czy regionalnym lub lokalnym. Choć każdemu eksponatowi przypisuje się inną wartość, to każdy z nich stanowi dorobek naszej narodowej i kulturowej tożsamości.

Reasumując, aspekt braku jednolitego, holistycznego podejścia do zabezpieczenia i ewakuacji zbiorów, w tym na wypadek konfliktu zbrojnego, wynika z różnorodności celów i zakresów regulacji każdego z tych aktów prawnych. Brak organu koordynującego na poziomie ponadresortowym powoduje między innymi dalszy brak spójności tych aktów prawnych (powstających w różnych miejscach) w podejściu do zabezpieczenia i ewakuacji zbiorów w sytuacji konfliktu zbrojnego. Ponadto brak ustawy o obronie cywilnej kraju tylko komplikuje sprawę.

DOŚWIADCZENIA I ZALECENIA

Ogromne znaczenie w pracach Narodowego Instytutu Muzeów nad zaleceniami dla jednostek muzealnych miało doświadczenie muzealników ukraińskich, którzy z sytuacją wojny skonfrontowali się w lutym 2022 roku. Polskie środowisko muzealne, od lat współpracujące z wieloma muzeami w Ukrainie, przystąpiło do udzielenia możliwego w tej sytuacji wsparcia i pomocy. Jednocześnie muzealnicy ukraińscy dzielili się swoimi doświadczeniami, a przede wszystkim problemami, z jakimi spotkali się w trakcie zabezpieczania zbiorów i ich ewakuacji poza rejon bezpośredniego zagrożenia. Istotną kwestią był fakt, że obowiązujące wówczas w Ukrainie przepisy i procedury były nieadekwatne do zaistniałej wojennej sytuacji, zaczynając od braku środków i materiałów do zabezpieczeń zbiorów, przez brak personelu, po trudności z transportem do ewakuacji. Dlatego szczególną uwagę zwrócono na powyższe aspekty w kontekście przygotowanych przez NIM zaleceń.

Zalecenia zostały podzielone na etapy wynikające z metodyki definiowania zagrożeń i tworzenia odpowiednich procedur dla zabezpieczenia i ochrony dóbr naszego dziedzictwa narodowego. Po zdefiniowaniu celu i ogólnego modelu funkcjonowania jednostki, pierwszym etapem jest planowanie strukturalne i funkcjonalne. Na tym etapie muzea powinny przede wszystkim zaktualizować – a w przypadku ich braku wytworzyć – dokumenty określające procedury działania i sposób reagowania w sytuacjach kryzysowych. Sytuacją kryzysową będzie nie tylko powszechnie znane zagrożenie pożarowe – zjawisko

Il. 1. Ćwiczenia z ewakuacji osób i zbiorów, Wawel 2022, fot. NIM

nagle, w trakcie którego działania odbywają się w trybie ratowniczym, lecz także zagrożenie potencjalnym konfliktem zbrojnym, do którego w miarę możliwości da się przygotować z wyprzedzeniem. Zmienną jest tu czas powstania zagrożenia. W tym miejscu należy dodać, iż poziom przygotowania wszystkich muzeów w Polsce jest różny, a wynika to między innymi z wymogów ustawowych, podporządkowania organizacyjnego muzeum i przede wszystkim możliwości finansowych każdej jednostki.

Opracowane lub zweryfikowane na tym etapie dokumenty powinny być spójne i zawierać procedury możliwe do realizacji. Jednym z kluczowych elementów planowania i przygotowania jest analiza ryzyka – właściwe zidentyfikowanie potencjalnych zagrożeń i stopnia

Il. 2. i 3. Ćwiczenia z ewakuacji osób i zbiorów, Wawel 2022, fot. NIM

Il. 4. i 5. Ćwiczenia z pakowania obiektów muzealnych, Kozłówka 2024, fot. NIM

(prawdopodobieństwa) ich zaistnienia, przy jednoczesnym uwzględnieniu indywidualnych uwarunkowań dla konkretnego muzeum, które wynikają na przykład z jego lokalizacji, skali i charakteru działalności (obiekt samodzielny, obiekt współdzielony, skansen itp.). Procedury powinny obejmować zarówno sytuacje, w których optymalnym rozwiązaniem będzie zabezpieczenie zbiorów na miejscu w muzeum, oraz sytuacje, dla których koniecznym rozwiązaniem byłoby ewakuowanie zbiorów. Pod pojęciem ewakuacji zbiorów należy rozumieć nagłe i nieplanowane przemieszczenie eksponatów ze stałego miejsca ich przechowywania lub ekspozycji poza teren muzeum (do zagrożeń uzasadniających ewakuację zbiorów należą między innymi pożar, ale również ryzyko zniszczenia muzeum lub zajęcia jego terenu w wyniku konfliktu zbrojnego).

W ramach tego etapu należy stworzyć między innymi tzw. zespół zarządzania kryzysowego (w przypadku braku ustawowej konieczności jego powołania). Zespół powołuje dyrektor jednostki, który następnie nadaje potrzebny zakres uprawnień i zadań. Istotną sprawą jest również ustanawianie w miarę możliwości zastępstw na kluczowych stanowiskach w celu zachowania ciągłości działania w sytuacji, gdy któryś z członków zespołu z różnych przyczyn nie będzie mógł brać udziału w zabezpieczeniu i ewakuacji zbiorów.

Kolejnym elementem jest analiza zbiorów w celu selekcjonowania obiektów przeznaczonych do zabezpieczenia, a w tym do ewakuacji. Dobierając obiekty, należy kierować się kryteriami, takimi jak wartość zbiorów (historyczna i rynkowa) czy realistyczna możliwość ewakuacji (na przykład z uwagi na gabaryty, wagę) w zaistniałych okolicznościach. Wybranie zbyt dużej grupy obiektów przy ograniczonych zasobach personalnych i logistycznych w sytuacji kryzysowej może uniemożliwić ich ewakuację. Istotną sprawą jest również sukcesywne gromadzenie i stałe przechowywanie materiałów i opakowań potrzebnych do zabezpieczenia i ewakuacji zbiorów, mając na uwadze także środki transportu. Należy jednak pamiętać, że zabezpieczenie i ewakuacja zbiorów muzealnych są ostatecznością, podejmowaną jedynie w sytuacji bezpośredniego ich zagrożenia. Decyzja o ewakuacji powinna być wynikiem porozumienia muzeum z odpowiednimi organami i specjalistami. Co więcej, podczas jej podejmowania należy uwzględnić wszelkie możliwe ryzyka oraz kwestie logistyczne.

Z gromadzeniem materiałów zabezpieczających pod kątem potencjalnej ewakuacji powiązany jest kolejny element, a mianowicie dysponowanie przestrzenią (pomieszczeń na terenie muzeum lub poza nim) do bezpiecznego przechowywania zbiorów. Dziś może być to zaleceniem o charakterze życzeniowym dla większości muzeów, biorąc pod uwagę ich ograniczenia przestrzenne oraz możliwości finansowe. Jednak w tych trudnych warunkach można i należy szukać rozwiązań alternatywnych, na przykład na szczeblu lokalnym, uzyskując pomoc od innej jednostki muzealnej lub samorządowej. Również bardzo dobrym i pomocnym w tym zakresie rozwiązaniem są zasady standardu RE-ORG, wspomagające przeorganizowanie wykorzystywanych już przez muzea przestrzeni

Il. 6. Ćwiczenia z ewakuacji osób i zbiorów, Malbork 2024, fot. NIM

magazynowych i „odzyskanie kontroli” nad przechowywanymi w nich muzealiami. Ułatwia to ewidencję, zabezpieczenie i ewakuację zbiorów w razie zaistnienia sytuacji kryzysowej. NIM zaleca wykorzystanie tej metody, opracowanej przez ICCROM (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property)⁸.

WERYFIKACJA PRZYJĘTYCH ROZWIĄZAŃ

W procesie zabezpieczenia zbiorów i przygotowania ich do ewentualnej ewakuacji kluczową rolę odgrywa nie tylko stworzenie zasad i procedur obejmujących: listy zbiorów, priorytety, metody, miejsca i sposoby ewakuacji, lecz także przeszkolenie wszystkich pracowników

8 Informacje o Re-ORG, Narodowy Instytut Muzeów, <https://nim.gov.pl/baza-wiedzy/zarzadzanie-zbiorami/metoda-re-org/informacje-o-re-org> [dostęp: 20.03.2024]

Il. 7. i 8. Ćwiczenia z ewakuacji osób i zbiorów, Malbork 2024, fot. NIM

muzeum z ich znajomości i realizacji. Co więcej, szkolenia te powinny zostać wzbogacone o ćwiczenia praktyczne. Zasadne jest także to, by odbywały się one regularnie. Ćwiczone powinny być również różne procedury. Zarówno ćwiczenia, jak i procedury należy przeprowadzać według różnych scenariuszy (na przykład z elementami utrudniającymi ich niezakłócony przebieg poprzez uwzględnienie czynników, takich jak: brak energii elektrycznej, brak łączności, ograniczony personel). Pozwoli to – oprócz wychwycenia ewentualnych braków i niedoskonałości proceduralnych – przygotować pracowników na kryzysowe sytuacje i zaznajomić personel z procedurami, a także ograniczyć stres związany z ich realizacją.

W ramach budowania systemowych rozwiązań ochrony zbiorów zasadne jest nawiązanie współpracy z lokalnym samorządem, nie tylko na poziomie wynikającym z ustaw o zarządzaniu kryzysowym, ale przede wszystkim opierającej się na relacjach interpersonalnych, kontaktach służbowych i bezpośrednich kanałach komunikacji. Sprawdzone, dobrym sposobem, który nie zawiódł w praktyce (na przykład w niektórych rejonach podczas konfliktu w Ukrainie), jest budowanie społeczności wokół muzeum i dobrych relacji poprzez zaangażowanie wolontariuszy, fundacji i stowarzyszeń. Taka współpraca z okoliczną społecznością, a także samorządem na szczeblu lokalnym może odegrać wspomagającą rolę w zabezpieczeniu zbiorów muzealnych w sytuacjach kryzysowych.

Istotną sprawą jest okresowe monitorowanie zagrożeń (*sensu stricto* i *sensu largo*) dotyczących samego muzeum, regionu, kraju, co powinno znaleźć odzwierciedlenie w opisie rodzajów ryzyka leżących u podstaw opracowywanych procedur bezpieczeństwa.

Ważną kwestią wypracowanych przez muzea procedur jest ich okresowa weryfikacja (zarówno ilościowa, jak i jakościowa). Najlepszym i najskuteczniejszym sposobem sprawdzenia założeń planistycznych są ćwiczenia. Celem oczywistym i wiodącym jest przećwiczenie procedur wynikających między innymi z instrukcji, ale również nabrania odporności personelu muzeum na stres spowodowany sytuacją kryzysową. Planować i organizować należy zarówno ćwiczenia wewnętrzne, w których uczestniczyć będą pracownicy muzeum, jak i zewnętrzne, które odbywać będą się przy współpracy z innymi podmiotami i służbami ratunkowo-porządkowymi. Wyniki z każdego ćwiczenia zawsze powinny podlegać analizie, a wnioski być ujęte w instrukcjach i procedurach, co pozwoli z każdą sesją ćwiczeniową na eliminację niewłaściwych bądź nieaktualnych założeń dotychczasowych planów, a w konsekwencji umożliwi uniknięcie błędów w przyszłości.

ZARZĄDZANIE W KRYZYSIE

Przygotowując się na nieoczekiwane, każdy zarządzający obiektem musi być gotowy na konieczność podjęcia trudnych decyzji, często samodzielnie. Podczas podejmowania decyzji należy korzystać z całej dostępnej wiedzy pochodzącej z wiarygodnych źródeł, zachowując przy tym trzeźwy umysł, i kierować się nie tylko zaleceniami z wcześniej przygotowanych i ćwiczonych planów, lecz także zdrowym rozsądkiem. Podejmowane decyzje w sytuacji kryzysowej powinny przede wszystkim być dostosowane do rodzaju zagrożenia, zaistniałych warunków i rzeczywistych uwarunkowań. Istotnym czynnikiem w takich

sytuacjach jest czas, a właściwie presja czasu. Spóźniona decyzja może przekreślić szanse na skuteczne zabezpieczenie zbiorów lub ich bezpieczną ewakuację. Ponadto zarządzający jest odpowiedzialny nie tylko za zbiory i mienie muzeum, lecz także za wszystkie osoby przebywające w budynku. Działając w sytuacji kryzysowej i/lub w czasie konfliktu zbrojnego, zawsze należy pamiętać, że najważniejszą wartością jest życie i zdrowie ludzkie.

Zaistnienie skrajnej sytuacji kryzysowej lub konfliktu zbrojnego zmienia całkowicie perspektywę funkcjonowania każdej organizacji. Takiemu biegowi wydarzeń zawsze będzie towarzyszyła niepewność i często chaos; zaistnieje wiele niedających się przewidzieć okoliczności komplikujących i utrudniających właściwe działania, w tym stres związany z zagrożeniem. Dlatego działając zgodnie z procedurami przygotowanymi w ramach polityki bezpieczeństwa, należy zachować elastyczność i cały czas myśleć proaktywnie i jednocześnie próbować przewidywać możliwe scenariusze rozwoju sytuacji. Zarazem należy mieć na uwadze, że w przypadku nadzwyczajnej sytuacji, jaką może być konflikt zbrojny, część założeń planistycznych, zwłaszcza tych dotyczących pomocy i współpracy z podmiotami zewnętrznymi, w tym służbami państwowymi, może nie zadziałać. Wynikać to będzie nie z braku woli tych służb, gdyż taka będzie, ale z priorytetów, jakie wyklarują się w wyniku nadzwyczajnych uwarunkowań. Dlatego należy w pierwszej kolejności liczyć na własne siły i środki.

KONKLUZJA

Reasumując, zabezpieczenie zbiorów muzealnych przed zniszczeniem lub bezpowrotną utratą wymaga holistycznego podejścia, które uwzględniać powinno: regulacje prawno-administracyjne, finansowanie, współpracę pomiędzy różnymi podmiotami i służbami (koordynowaną na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym). Wszystkie wypracowane procedury powinny być ćwiczone okresowo w celu zaznajomienia się z nimi i przewyciężenia stresu związanego z ich uruchamianiem. Oprócz tego ważna jest również kwestia edukacyjna, tj. budowanie świadomości społecznej i tożsamości narodowej w zmieniającym się otoczeniu i świecie. Tylko w ten sposób można zagwarantować, że bezcenne dziedzictwo kulturowe i historyczne naszego kraju zostanie zachowane dla przyszłych pokoleń.

Artur Sterkowicz – ekspert ds. bezpieczeństwa. Absolwent wojskowych studiów zawodowych oraz studiów Executive Master Business Administration w Instytucie Nauk Ekonomicznych Polskiej Akademii Nauk. Pracował na różnych poziomach instytucji państwowych powołanych do działania w obszarze bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego kraju. Uczestniczył w projektowaniu i wdrażaniu rozwiązań systemowych w zakresie bezpieczeństwa technicznego i osobowego dla organizacji oraz obiektów o kluczowym znaczeniu strategicznym dla kraju. Obecnie pracuje w Narodowym Instytucie Muzeów.

Bibliografia

Informacje o RE-ORG, Narodowy Instytut Muzeów, <https://nim.gov.pl/baza-wiedzy/zarzadzanie-zbiorami/metoda-re-org/informacje-o-re-org> [dostęp: 20.03.2024].

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 września 2014 r. w sprawie zabezpieczania zbiorów muzeum przed pożarem, kradzieżą i innym niebezpieczeństwem grożącym ich zniszczeniem lub utratą (Dz.U. z 2014 r., poz. 1240).

Straty polskiej kultury podczas II WŚ to ponad pół miliona dzieł sztuki, Dzieje.pl, 01.01.2022, <https://dzieje.pl/dziedzictwo-kulturowe/straty-polskiej-kultury-podczas-ii-ws-ponad-pol-miliona-dziel-sztuki> [dostęp: 20.03.2024].

Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz.U. z 2022 r., poz. 655).

Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. z 1997 r., poz. 956).

Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia (Dz.U. z 1997r., nr 114, poz. 740).

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2003 r., nr 162, poz. 1568).

Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej (Dz.U. z 1991 r., nr 81, poz. 351).